

WYPAS OWIEC NA TERENIE BESKIDU SĄDECKIEGO JAKO PRZYKŁAD ROLNICTWA ZRÓWNOWAŻONEGO

Edyta Molik, Marcelina Kubiak

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Katedra Żywnienia, Biotechnologii Zwierząt i Rybactwa
al. Mickiewicza 24/28, 30-059 Kraków, e-mail: rzmolik@cyf-kr.edu.pl

Gospodarka pasterska jest nieodłączną częścią krajobrazu górskiego. Stanowi ona podłoże kulturowe regionu, a także pomaga w zachowaniu bioróżnorodności. Celem przeprowadzonych badań było przeanalizowanie stanu hodowli owiec i gospodarki pasterskiej w rejonie Beskidu Sądeckiego. Ankiety zostały zebrane w 14 gospodarstwach leżących na terenie Beskidu Sądeckiego. Badania obejmowały pytania podzielone na 5 grup: dane identyfikacyjne (4 pytania), hala i jej właściciele (9 pytań), organizacja wypasu (17 pytań), produkcyjne i ekonomiczne problemy wypasu i przetwórstwa mleka (14 pytań), społeczne i kulturowe aspekty wypasu owiec na halach (14 pytań). Łącznie 58 zagadnień. Badania wykazały, że mimo zmian związanych z organizacją wypasu oraz opłacalnością hodowli pasterstwo nadal odgrywa ważną rolę w kształtowaniu tradycji tego rejonu.

Słowa kluczowe: owce, wypas, ekorozwój

Wołoskie wędrowniki pasterskie oraz fale osadnictwa spowodowały rozpowszechnienie wypasu wielkoobszarowego, co skutkowało powstawaniem nowych łąk i pastwisk na stokach gór. Już w XIII wieku na terenach Karpat istniała dobrze rozwinięta gospodarka pasterska, a także handel i osadnictwo. Na terenie pasma Radziejowej i pasma Jaworzyny Krynickiej obecne są formy gospodarki pasterskiej, które nie są spotykane w innych rejonach Karpat (Kowalska-Lewicka, 1980). Beskid Sądecki położony w Karpatach, którego najwyższym szczytem jest Radziejowa (1266 m n.p.m.), charakteryzuje się dużą lesistością terenu oraz niewielką ilością polan. Łąki są zlokalizowane głównie w niższych partiach gór, bliżej zabudowań (Kondracki, 1994, 1998). Polany śródleśne i hale grzbietowe pojawiły się wraz z działalnością człowieka na tym terenie. Wielowiekowe osadnictwo było wynikiem ukształtowania terenu, w którym występują wąskie i strome doliny oraz szerokie granie (Kowalska-Lewicka, 1980; Reinfuss, 1998). Trudne warunki klimatyczne wymuszały na mieszkańcach uprawę roślin odpornych na surowe warunki. Wśród zbóż dominował owies, a następnie jęczmień, orkisz, len, ewentualnie krzyca (dwuletnia odporna od-

miana żyta). Natomiast przedstawicielami okopowych na tym terenie były karpiele (brukiew) oraz rzepa, a uprawę ziemniaków rozpoczęto dopiero od XIX w. (Brylak-Załuska, 2001). Hale i łąki przeznaczone pod wypas zwierząt znajdowały się w wyższych partiach gór, co umożliwiało utrzymanie zwierząt w okresie letnim poza gospodarstwem. Ukształtowanie terenu wpływało na system gospodarki pasterskiej, a także na układ zabudowań. Dlatego na terenie Beskidu Sądeckiego możemy wyróżnić trzy sposoby rozmieszczenia przestrzennego miejscowości, różniące się od siebie sposobem wypasu zwierząt: wsie układu niwowego (Kokuszka), łąnów leśnych (Łomnica) oraz osady rozproszone (Piwniczna) (Kowalska-Lewicka, 1980). Wypas zwierząt na tych terenach powadzony był na pastwiskach gromadzkich (wspólnych) np. na terenie Kokuszki, sezonowo na polanach śródleśnych (np. Łomnica), a także na własnych terenach oraz nieużytkach (Kowalska-Lewicka, 1980). W Beskidzie Sądeckim można wyróżnić dwa sposoby wypasu owiec: szalaśnictwo górskie i szalaśnictwo rolne. Pierwszy sposób polegał na oddawaniu owiec pod opiekę bacy, który wypasał je w okresie letnim, a pozyskane mleko przerabiał w bacówce (np. w paśmie Jaworzyny Krynickiej, Radziejowej, Ryrtrze, Suchej Strudze, Homrzyskach czy Roztoce Ryterskiej). Drugi sposób charakteryzował się koszarowaniem owiec na pobliskich gruntach w celu ich nawożenia. Przerób mleka odbywał się w gospodarstwach gazdowskich na terenie wsi (Łomnica) (Reinfuss, 1998). Wypas owiec w tym rejonie nawiązywał do gospodarowania filialnego, np. w Łomnicy i Piwnicznej pola były częściowo uprawiane jako grunty orne, a częściowo kośne. Dlatego do dziś można spotkać na tym terenie budynki świadczące o stałym lub czasowym zamieszkiwaniu na halach. Jeszcze po I wojnie światowej wszystkie szalaśny w wyższych partiach gór były zamieszkałe. Zwierzętami opiekowały się dzieci gazdów, a rzadziej zatrudniani pasterze. Po II wojnie światowej wypas prowadzono na halach górskich oraz w obrębie gruntów rolnych (pola należące do danego osiedla). Właściciele gruntów ustalali wspólną gospodarkę rolno-wypasową. Jednak gospodarze częściej oddawali owce na wypas niż wypasali je sami. W rejonie Łomnicy prowadzono także wypas owiec w lasach. Przełom XIX i XX wieku przyniósł zmiany w tradycyjnej gospodarce pasterskiej, zwłaszcza we wspólnotowym wypasie. Rolnicy utracili prawo do wypasu owiec w lasach, a warunki pasterskie stopniowo się pogarszały. W rejonie Beskidu Sądeckiego regionalną, tradycyjną formą pasterstwa był wypas zwierząt na ugorach i pastwiskach gromadzkich. Było to niezwykle powszechne jeszcze w latach dwudziestych – trzydziestych XX w., co można stwierdzić w wydanym 18 stycznia 1933 r. przez Wojewodę Krakowskiego reskrypcie, który miał na celu dodatkowo rozwinąć gospodarkę pasterską terenów gromadzkich (Włodek i Nowak, 1937).

Obecnie owczarstwo w rejonie Beskidu Sądeckiego powraca do tradycyjnej gospodarki pasterskiej. Dlatego celem przeprowadzonych badań było przeanalizowanie stanu owczarstwa i gospodarki pasterskiej w rejonie Beskidu Sądeckiego.

Material i metody

Badania o charakterze inwentaryzacyjnym przeprowadzono na terenie Beskidu Sądeckiego. Dotyczyły analizy gospodarki pasterskiej. Badaniami objęto 14 go-

spodarstw owczarskich oraz 13 bacołek (stad wypasanych). Badania ankietowe na bacołkach przeprowadzono w okresie od maja do lipca 2019 r., natomiast w gospodarstwach gazdowskich badania kontynuowano do grudnia 2020 roku. Ankieta obejmowała 58 pytań podzielonych na 5 grup: dane identyfikacyjne – 4 pytania, hala i jej właściciele – 9 pytań, organizacja wypasu – 17 pytań, produkcyjne i ekonomiczne problemy wypasu i przetwórstwa mleka – 14 pytań, społeczne i kulturowe aspekty wypasu owiec na halach – 14 pytań. Uzyskane dane opisowe po weryfikacji zestawiono w tabelach, natomiast dane liczbowe z ankietowanych gospodarstw i bacołek podano jako średnie wartości (min, max) (Musiał i in., 2006).

Wyniki

Wyniki badań dotyczące ankietowanych hal w rejonie Beskidu Sądeckiego przedstawiono w tabeli 1. Wypas owiec w tym rejonie jest prowadzony na terenie gmin: Piwniczna-Zdrój, Rytro, Krościenko nad Dunajcem znajdujących się w powiatach nowosądeckim oraz nowotarskim. Hale są zróżnicowane pod względem powierzchni od 0,7 do około 120 ha.

Tabela 1. Wykaz hal, na których prowadzony jest wypas
Table 1. List of grazed pastures

Nazwa hali Name of pasture	Powierzchnia (ha) Area (ha)	Lokalizacja hali Location of pasture
Kosarzyska	0,7	Piwniczna-Zdrój
Brzanówki	5	Piwniczna-Zdrój
Księży potok	30	Piwniczna-Zdrój
Stacja narciarska w Kokuszcze Kokuszka ski station	20	Kokuszka – gm. Piwniczna-Zdrój
Pod Łysinkami	2	Łomnica Zdrój
Kozia Dolina	1	gm. Piwniczna-Zdrój
Piwniczańskie hale	20	Piwniczna-Zdrój
Wierchomlańskie hale	7	Wierchomla Mała, Wielka
Majerz, Karpały	50	Piwniczna-Zdrój, Łomnica Zdrój
Łomnickie	15	Piwniczna-Zdrój
Obidza	4	Piwniczna-Zdrój
Wierchomla, Granica, Wapienne, Groń	ok.120 (powierzchnia łącznie czterech hal) Approx. 120 (total area of four pastures)	Piwniczna-Zdrój, Łomnica Zdrój Wierchomla Mała, Wielka
Rytro Połom	70	Rytro

W przeprowadzonych badaniach wykazano, że większość hodowców wypasa owce na halach należących do osób prywatnych (minimalna powierzchnia hal to 0,7 ha, a maksymalna 120 ha, co daje średnio 25,7 ha), tylko jeden gospodarz pasie owce na terenach należących do gminy (10 ha) (tab. 2). Z powodu mozaikowości

krajobrazu i rozdrobnienia własności, prowadzenie gospodarki pasterskiej jest utrudnione. Czasami jeden bacia musi uzgodnić zasady wypasu z 15 właścicielami hali. Hale w tym terenie są stromymi, górzystymi łąkami o nachyleniu 35–40 stopni. Dojazd do nich nie zawsze jest dogodny. Zdarzają się miejsca, do których trzeba dotrzeć pieszo, a użycie środka transportu jest zależne o czynników pogodowych. Na większości hal dostępne są naturalne źródła wody lub specjalnie dla owiec wykopane studzienki. W nielicznych gospodarstwach, często mniejszych i w stadach wypasanych bliżej domu, woda jest donoszona.

Tabela 2. Charakterystyka hal, na których prowadzony jest wypas
Table 2. Characteristics of grazed pastures

Opis hal Description of pastures	Uzyskane dane Data obtained
Forma własności hal: Form of pasture ownership	
prywatne (ha) private (ha)	min. 0,7 – max 120 ha średnia: 25,7
dzierżawa (liczba właścicieli) lease (no. of owners)	min. 1 – max 15 średnia: 7
państwowe (ha) state-owned (ha)	10 ha – tylko jedna osoba pasie na terenach należących do gminy 10 ha – only one person grazes sheep on municipality-owned land
Dojazd do hali Access to pasture	Większość baców nie ma utrudnień z dojazdem do hali, czasami ze względu na ukształtowanie terenu utrudniony dojazd po deszczu. Most flock masters have easy access to pasture; sometimes, due to the lie of the land, access is more difficult after rainfall.
Ukształtowanie powierzchni hali/lie of the land	
przeważające nachylenie terenu predominant slope of the land	35–40 stopni 35–40 degrees
Możliwość pojenia owiec Availability of sheep watering	– woda z potoków i strumieni (7 stad) – dostarczana w poidłach (3 stada) – woda donoszona w wiadrach (30m) (2 stada) – źródła (naturalne lub specjalnie wykopane studzienki) (1 stado) – water from streams and brooks (7 flocks) – delivered in water troughs (3 flocks) – carried in buckets (30 m) (2 flocks) – spring (natural or specially dug wells) (1 flock)
Degradacja hal przez dzikie zwierzęta (dziki) Degradation of pastures by wildlife (wild boars)	– każdej nocy – 50% (hal) 3x do roku – nawet w każdy dzień – kilka razy do roku kilka procent powierzchni – every night – 50% of pastures 3 times a year – every day – several times a year, several percent of area

Przeprowadzone badania wykazały, że większość ankietowanych baców hodowlą owiec zajmuje się od dziecka, ponieważ jest to tradycja rodzinna (tab. 3). W młodziń-

czych latach pomagali u dziadka lub ojca na wypasie, a wiedza pasterska była przekazywana z pokolenia na pokolenie. Tylko nieliczni bacowie rozpoczęli wypas stażu na bacołkach, większość gazdów prowadzi hodowlę owiec średnio od 21 lat. Na tych terenach wypas ma charakter rodzinny, czyli każdy członek rodziny pomaga w prowadzeniu gospodarstwa i wypasie owiec. Najemni pomocnicy (juhasi) rzadko są zatrudniani, zdarza się to w przypadku większych stad o użytkowości mlecznej (cakiel podhalański, polska owca górską). Analizując strukturę wypasu, większość ankietowanych baców w poszukiwaniu terenów pod wypas zmieniała miejsca wypasu, co związane jest w uwarunkowaniami własności hal. Wielkość wypasanych stad jest zróżnicowana, co jest związane z kierunkiem użytkowania, a zatem rasą owiec. Stada o użytkowaniu mięsnym (czarnogłówka, suffolk, texel) są najmniej liczne, najliczniejsze są stada o użytkowości mlecznej (nawet do 600 szt. – biorąc pod uwagę owce zabrane od gazdów na wypas – owca wschodnio-fryzyjska, lacaune, polska owca górską). Na tym terenie również są hodowane owce ras rodzimych (polska owca górską, polska owca górską odmiany barwnej, cakiel podhalański, czarnogłówka). Wypas owiec trwa od momentu zejścia śniegu z hal do pojawienia się nowego w jesieni (czyli tzw. od śniegu do śniegu). Hale są również użytkowane kośnie i w zależności od zapotrzebowania zbiera się pierwszy oraz drugi pokos z łąk, a także kosi niedojady z terenów pastwiskowych. Na halach znajdują się szalasy zarówno stałe, jak i przenośne, podobnie jak w innych rejonach Karpat. W każdym gospodarstwie owce są spędzane na noc i na czas doju do koszar lub owczarni. W czasie całego sezonu wypasu, aby nie doprowadzić do degradacji, przepasienia hal, owce są przepędzane na inne hale, stosowany jest również wypas dozowany, czyli wygradzanie kwater, co powoduje efektywne wykorzystanie pastwisk. Każdy baka wypasa według własnych potrzeb, nie ma wspólnego harmonogramu rotacji stad. W obecnych czasach głównym sposobem dotarcia owiec na halę jest przepęd. W wyjątkowych przypadkach jest to dowóz owiec do gospodarza (jeżeli trasa przepędu jest tak daleka, że droga powrotna byłaby zbyt męcząca dla owiec). Bacowie, u których przeprowadzono ankiety na wypas zabierali owce od maksymalnie od 6 właścicieli (średnio 81 owiec, tylko jeden gazda oddawał na wypas około 40 matek).

Tabela 3. Organizacja wypasu
Table 3. Management of sheep grazing

Zasady organizacji i prowadzenia wypasu Principles of sheep grazing management	Udzielone odpowiedzi Answers givens
1	2
Doświadczenie bacy Experience of flock master	Większość ankietowanych styczność z owcami miała od dziecka, a hodowla zwierząt była zajęciem kulturowym od wielu pokoleń. Na własnym gospodarstwie (czyli jako bacowie) pracują: min. 2 lata max 40 lat (średnio 21 lat). Most of those surveyed have had contact with sheep since childhood, and livestock farming has been cultivated for many generations. On their own farms (as flock masters) they have worked between 2 and 40 years (21 years on average).

cd. tab. 3 – Table 3 contd.

1	2
Ilość zatrudnianych juhasów Number of shepherds	zatrudnieni: 0–4 osób wypas rodzinny: 1–5 osób no. employed: 0–4 people family grazing: 1–5 people
Wielkość wypasanego stada – matki (2019 rok) Size of grazed flock – number of ewes (2019)	min. 4 szt – max 400 szt., średnia: 92 szt. between 4 and 400 sheep, 92 on average
Rasa owiec Breed of sheep	polska owca górską, polska owca górską odm. barwnej, cakiel podhalański, owca wschodnio-fryzyjska, wrzosówka, plenna owca olkuska, lacaune, texel, czarnogłówka, suffolk Polish Mountain Sheep, Coloured Polish Mountain Sheep, Podhale Zackel, East Friesian, Wrzosówka, prolific Olkuska sheep, Lacaune, Texel, Black-headed, Suffolk
Rozpoczęcie wypasu owiec – zwykle co roku Start of grazing (generally once a year)	od połowy kwietnia From mid-April
Zakończenie wypasu owiec End of grazing	do października till October
Rotacja stad w czasie wypasu (przechodzenie z jednej hali na drugą) Rotation of grazed flocks between pastures	nie – pasienie cały czas na jednej polanie tak – rotacja – trzykrotna zmiana polany no – grazing one glade all the time yes – rotation – glade changed three times
Koszenie hal Cutting of pastures	Koszone są całe hale lub ich część by zabezpieczyć paszę na zimę (niedojady, 1 pokos, 2 pokos tzw. potrow) – 600 bal z 40 ha. Whole pastures or their parts are cut to provide feed for winter (remains of grazing, first cut, second cut) – 600 bales per 40 ha.
Infrastruktura Infrastructure	– stałe bacówki/permanent shepherd's huts – przenośne szałas/portable log huts
Wypas strzeżony – kwaterowy Guarded rotational grazing	– do czerwca/lipca hala dzielona na połowę, później wypas na całość – odgradzane pastuchem (siatką) – pastuch (siatka) obszar wielkości 0,5 ha – kwatery o powierzchni 1 ha – pasture is halved till June/July, later on entire pasture is grazed – fenced off (net) – area of 0.5 ha fenced off (net) – paddocks 1 ha in area
Organizacja koszarów na noc i czas doju Folding of sheep at night and for milking	– koszarowanie na noc i do doju – na noc zganiane do owczarni – koszarowanie tylko na noc – owce koszarowane na noc na kwaterze – folding at night and for milking – driven into a fold at night – folded at night only – folded at night in paddock

cd. tab. 3 – Table 3 contd.

1	2
Nawożenie hal nawozami sztucznymi Fertilization of pastures with chemical fertilizers	nie, tylko naturalne: obornik no, only natural fertilizer (manure)
Od ilu gazdów zbierane są owce Number of farmers from whom sheep are collected	min. 1 – max 6, średnia: ~4 gospodarzy between 1 and 6, ~4 farmers on average
Liczba owiec pochodzących od jednego gazdy Number of sheep per farmer	min. 10 – max 250 szt., średnia: ~81 szt. between 10 and 250 sheep, ~81 on average
Sposób dotarcia zwierząt na pastwiska The way animals access the pasture	przepęd droving
Sposób powrotu zwierząt z pastwiska The way animals return from the pasture	przepęd lub z hal oddalonych samochodem (np. z Krościenka) droving, or from distant pastures by car (e.g. from Krościenko)

Ze względu na sezonalne uwarunkowania rozrodu owiec mleko pozyskiwane jest od maja do października (tab. 4). W maju owce wykazują największą wydajność, a już od połowy czerwca zaczyna się ona stopniowo zmniejszać. Owce dojone są 2 razy dziennie przeważnie rano o godzinie 4.00–5.00 i wieczorem 18.00–19.00, z reguły doi jedna lub dwie osoby. Mleko pozyskiwane na baczówkach jest sprzedawane do mleczarni lub przetwarzane bezpośrednio na baczówkach na sery. Oprócz tradycyjnej „pornej” bryndzy charakterystycznej dla tego regionu wytwarzana jest też zwykła bryndza, bundz, oscypki. Do przerobu mleka wykorzystywane są tradycyjne narzędzia: formy do oscypków, chusty, „ferule” (do mieszania mleka) oraz puciery („pucire” beczka dębowa lub jesionowa). Sery produkowane są na własny użytek lub na sprzedaż z odbiorem osobistym. Średnie ceny produktów na ankietowanych baczówkach wynosiły: 21 zł/kg za bundz, 35 zł/szt. za oscypka, 22 zł/kg bryndzy. Główne koszty wypasu generują lekarstwa dla owiec, a także dzierżawa hal. Kosztowne jest również zatrudnienie pomocników – przeciętna płaca to 3000 zł/miesiąc.

Tabela 4. Produkcyjne i ekonomiczne aspekty wypasu i przetwórstwa mleka
Table 4. Economic and production-related aspects of grazing and milk processing

Uwarunkowania produkcyjne i ekonomiczne wypasu Economic and production-related characteristics of grazing			
	Miesiąc Month	Dojone sztuki No. of animals milked	Udój dzienny (l) Daily milk yield (l)
Pozyskiwanie mleka od owiec Collection of milk from sheep	maj czerwiec May June	min. 12 szt. max 300 szt. between 12 and 300 sheep	do 0,5 l/udój/owcy ok. 1 l/dzień/owcy (od 300 owiec – 200 l mleka/dzień 2 x udój) up to 0,5 l/milking/sheep approx. 1 l/day/sheep (from 300 sheep – 200 l milk/day 2x mil- king)
	lipiec sierpień wrzesień październik July August September October		(od 300 owiec – 50 l mleka na dzień 2 x udój) (from 300 sheep – 50 l milk/day 2 x milking)
Częstotliwość dojenja owiec Frequency of milking	– 2 razy dziennie – twice daily		
Ilość osób zatrudnionych przy dojeniu No. of milkers employed	– min 1 os. max. 2 osoby – between 1 and 2 people		
Produkty wytwarzane z mleka owczego Products made from sheep milk	– bundz – oscypek – kłagan – kłagany (sery podpuszczkowe) (reinet cheeses) – sery twarde (gouda, cheddar, oraz „porna” bryndza – charakterystyczne dla tego regionu – hard cheeses (gouda, cheddar, “porna” bryndza – characteristic of the region)		
Urządzenia do przerobu mleka na hali Devices used to process milk on pasture	formy do oscypeków, chusty, ferula (do mieszania mleka), puciera (beczka dębowa lub jesionowa) moulds for oscypek cheese, cheese cloth, ferrule (for mixing milk), puciera (oak or ash barrel)		

<p>Koszty związane z prowadzeniem wypasu Costs related to grazing</p>	<p>media (prąd, woda, opał) utilities (electricity, water, fuel)</p> <p>lekarstwa drugs</p> <p>dotatki paszowe i witaminy feed additives and vitamins</p> <p>materiały i środki pomocnicze do przerobu mleka auxiliary materials for milk processing</p> <p>wynagrodzenie dla pasterzy remuneration for shepherds</p> <p>opłata za dzierżawę payment for lease</p> <p>badanie wody water tests</p> <p>inne (narzędzia, paliwo) other (tools, fuel)</p>	<p>30 zł/miesiąc 30 PLN/month</p> <p>ok. 20–30zł/ owcę approx. 20–30 PLN/sheep</p> <p>ok. 15 zł/owcę + lizawki approx. 15 PLN/sheep + salt licks</p> <p>Podpuszczka ok. 100 zł/miesiąc Rennet approx. 100 PLN/month</p> <p>3000 zł/miesiąc netto 3000 PLN net/month</p> <p>min. 1000 zł max 2000 zł śr. 1400 zł/sezon between 1000 and 2000 PLN, 1400 PLN on average per season</p> <p>105 zł/rok 105 PLN/year</p> <p>min. 1000 max 2500 zł / rok np. ok. 70–100 zł/bal between 1000 and 2500 PLN/year, e.g. approx. 70–100 PLN/bale</p>
<p>Sprzedaż produktów Sale of products</p>	<p>na własne potrzeby (brak sprzedaży) mleczarnia (mleko), sery dla turystów/ gości, na bacówce for own consumption (no sale) dairy plant (milk), cheeses for tourists/guests, in shepherd's huts</p>	
<p>Jakie ceny uzyskuje się średnio za wyprodukowane produkty Average prices obtained for the products made</p>		<p>bundz 15–28 zł/kg oscypki 35 zł/szt bryndza 22 zł/kg</p>

<p>Najważniejsze i największe problemy rzutu- jące na ekonomikę wypasu na hali Major problems affecting the economics of grazing on pasture</p>	<p>słaba jakość traw niska cena mleka straty spowodowane przez dziki, wilki, jelenie koszty leczenia niskie ceny skupu żywca brak skupu wełny i skór zwierząt trudności z ubojem w gospodarstwie koszty zatrudnienia juhasów niska opłacalność produkcji trudne warunki klimatyczne poor grass quality low milk price losses caused by wild boars, wolves and red deer treatment costs low live sheep procurement prices no wool and skins purchased problems with on-farm slaughter costs of shepherd employment low production profitability harsh climate conditions</p>
---	---

Omówienie wyników

Przeprowadzone badania wykazały, że gospodarka pasterska w rejonie Beskidu Sądeckiego nadal jest kultywowana, a wypas owiec na tym terenie był od zawsze zróżnicowany. System wypasu został ukształtowany poprzez sposób lokacji tutejszych miejscowości, a także zmiany historyczne zachodzące na tych terenach. Pasterstwo było jednym ze sposobów przetrwania w trudnych terenach górskich (Kowalska-Lewicka, 1980). Obecnie gospodarka pasterska w pewnym stopniu ulega ujednoliceniu, a formą pasterstwa, która przeważa na tych terenach, jest indywidualny wypas stad na własnych lub dzierżawionych polach. Charakterystyczny na tych terenach jest wypas rodzinny, co jest pozostałością tradycyjnych systemów wypasu, które opisywała Kowalska-Lewicka (1980). Pasterstwo jest nieodłączną częścią życia ludności zamieszkującej tereny górskie. Przez lata ukształtowało mentalność ludzi, a także tworzyło charakterystyczną kulturę (Zuskinová, 2018). Według ankietowanych w dawniejszych czasach pasterstwo miało bardziej obrzędowy charakter. Co ciekawe, tradycje i wierzenia w tym regionie są inne niż te kultywowane na Podhalu, co wynika z uwarunkowań etnicznych (Kowalska-Lewicka, 1980). Przeprowadzone badania wykazały, że w rejonie Beskidu Sądeckiego podobnie jak w innych regionach Karpat prowadzony jest wypas wielkoobszarowy zwłaszcza polskich owiec górskich i cakła podhalańskiego. Te dwie rasy owiec wykazują bardzo dobre przystosowanie do wypasu w trudnych regionach górskich (Kawęcka i Sikora, 2009). W rejonie Beskidu Sądeckiego grupą mocno związaną z pasterstwem są Czarni Górale. Charakteryzują się strojem ludowym odmiennym od pozostałych polskich górali oraz niezwykłym przywiązaniem do gór (Talar i Łomnicka-Dulak, 2010, 2018). Dlatego też w tych rejonach były od pokoleń hodowane polskie owce górskie odmiany barwnej (Kubiak i Molik, 2019). Ważnym aspektem prowadzenia gospodarki pasterskiej jest również ochrona krajobrazu i bioróżnorodności. Hodowla owiec i prowadzenie wypasu wielkoobszarowego metodami rozwoju zrównoważonego pozwala na efektywne wykorzystanie zasobów paszowych i wpisuje się w zasady rolnictwa ekologicznego (Paraponiak, 2007). Mleko pozyskane od owiec jest bezpośrednio przerabiane na bączkach z zachowaniem tradycyjnych technologii wyrobu serów. Produkty pozyskiwane z mleka owczego w rejonach górskich charakteryzują się wyjątkowymi walorami smakowymi i prozdrowotnymi (Kawęcka i Pasternak, 2019). W rejonie Beskidu Sądeckiego z mleka owczego nie tylko jest wyrabiany oscypek czy bundz ale także specyficzne lokalne sery twarde: gouda, cheddar oraz „porna” bryndza. Gospodarka pasterska w tym regionie to także wypas owiec ras mięsnych (czarnogłówka, suffolk, texel) i produkcja żywca jagnięcego. Pasterstwo jest także ważną formą zachowania tradycji i kultury danego regionu (Drożdż, 2002; Molik i in., 2017a,b).

Podsumowując, gospodarka pasterska ma istotne znaczenie ekonomiczne i społeczne. Jest formą aktywizacji społecznej, a inwestowanie w turystykę i promocję pasterstwa uatrakcyjnia region, tworzy nowe miejsca pracy. W realizowanych badaniach hodowcy podkreślają, że ważnym aspektem jest aktywizacja zawodowa, związana z przeprowadzaniem państwowych egzaminów czeladniczo-mistrzowskich w zawodzie baca oraz juhas. Nadawanie uprawnień zawodowych przyczynia się do aktywizacji ekonomicznej, ogranicza migrację młodego pokolenia, ale także przyczynia

nia się do rozwoju rynku produktów tradycyjnych i regionalnych. Znaczenie gospodarki pasterskiej dla rejonu gór i pogórza jest niezwykle istotne. Wykorzystanie funkcjonującego wypasu kulturowego jako jednej z baz rozwoju społecznego daje nadzieję na powstawanie klastrów tematycznych zrównoważonego rozwoju (ekorozwoju).

Piśmiennictwo

- Brylak-Załużska M. (2001). Kolory Nadpopradzka – Piwniczna-Zdrój, Praca zbiorowa, Wyd. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Piwnicznej-Zdroju.
- Drożdż A. (2002). Rola pasterstwa w kształtowaniu i utrzymaniu krajobrazu górskiego. Biuletyn Informacyjny IZ, nr 1: 115–126.
- Kawęcka A., Pasternak M. (2019). Jakość mleka owiec górskich i bundzu owczego. *Wiad. Zoot.*, 3: 9–16.
- Kawęcka A., Sikora J. (2009). Rodzime rasy owiec w górskich rejonach Polski. *Zesz. Nauk. PTIE i PTG Oddz. w Rzeszowie*, 11: 103–108.
- Kondracki J. (1994). *Geografia Polski: mezoregiony fizyczno-geograficzne*. Warszawa Wydawnictwo PWN.
- Kondracki J. (1998). *Geografia Regionalna Polski*. Warszawa, Wyd. PWN.
- Kowalska-Lewicka A. (1980). *Hodowla i pasterstwo w Beskidzie Sądeckim*. Wyd. Ossolineum.
- Kubiak M., Molik E. (2019). Gospodarka pasterska na terenie Beskidu Sądeckiego. *Wiad. Zoot.*, 57, 2: 48–54.
- Molik E., Nahajło K., Ruciński M., Żurek A. (2017a). Rola owiec w ochronie krajobrazu na terenie Gorczańskiego Parku Narodowego. *Prz. Hod.*, 3: 5–8.
- Molik E., Dobosz J., Kordeczka K., Pęksa M. (2017b). Wypas kulturowy owiec na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego jako przykład gospodarowania zgodnego z zasadami ekorozwoju. *Probl. Small Agricult. Hold.*, 1: 61–70.
- Musiak W., Mikołajczyk J., Molik E., Tyran E., Wierchoś E. (2006). Koszty opłacalności produkcji owczarskiej w analizie statystycznej i scenariuszowej. W: *Wypas wspólnotowy a zdrowie zwierząt*, Wierchoś E. (red.). Kraków, Akademia Rolnicza, Instytut Botaniki PAN, ss. 161–178.
- Paraponiak P. (2007). Hodowla owiec w aspekcie ekologicznym. *Wiad. Zoot.*, 4: 7–10.
- Reinfuss R. (1998). *Zarys kultury materialnej i ludności Łemkowskiej z „Dawnego Kresu Muszyńskiego”*. Praca zbiorowa, Sanok, Wyd. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, ss. 8–9.
- Talar A., Łomnicka-Dulak W. (2010). *Piwniczna i Sądeckczyzna 1939–1945*. Wyd. Towarzystwo Miłośników Piwnicznej, Piwniczna.
- Talar A., Łomnicka-Dulak W. (2018). *W kalejdoskopie dziejów i krajobrazów. Piwniczna 1348–2018*. Wyd. Piwniczna-Zdrój Miasto i Gmina z Towarzystwem Miłośników Piwnicznej, Piwniczna.
- Włoddek J., Nowak M. (red.) (1937). *Warszawa. Wspólnoty pastwiskowe woj. Krakowskiego*.
- Zuskinová I. (2018). *Liptov. Ovčiarstvo v Liptove*. Vydalo občianske združenie Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny.

Zatwierdzono do druku: 27 IV 2021

EDYTA MOLIK, MARCELINA KUBIAK

Sheep grazing in the Beskid Sądecki as an example of sustainable agriculture

ABSTRACT

The sheep-farming economy has been an inseparable part of the mountain landscape. Sheepherding forms the cultural heritage of the region and helps to maintain biodiversity. The purpose of the study was

to analyse the state of the sheep-farming economy in the Beskid Sądecki region by collecting surveys from 14 homesteads (farms) in the area. The research questions were divided into five groups: identification data (4 questions), pastures and their owners (9 questions), management of sheep grazing (17 questions), economic and production-related problems with grazing and milk processing (14 questions), social and cultural aspects of mountain-pasture grazing (14 questions). There were 58 questions altogether. The results of the study suggest that, despite the changes in the management of sheep grazing and the profitability of sheepherding, the sheep farming economy has maintained an important role in shaping the regional traditions.

Key words: sheep, grazing, sustainable development

